

UDK (УДК) 341.645
JEL Classification: J70, K 33

Сидорець Божена Василівна,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, адвокатури і прокуратури
Львівського університету бізнесу і права
e-mail: sydorets88@meta.ua
ORCID ID: 0000-0002-0227-481X

ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄСПЛ У СФЕРІ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У ПРАВА ЛЮДИНИ (НА ПРИКЛАДІ РІШЕНЬ ІЗ ЧАСТКОВИМ ЗАДОВОЛЕННЯМ ПОЗОВНИХ ВИМОГ)

Анотація. Здійснено спробу долучитися до аналізу основних сучасних тенденцій правозастосовної практики ЄСПЛ (надалі – Суд) у сфері правомірності втручання держави у права людини. Для максимальної репрезентативності розвідки за основу взято позовні провадження щодо різних родових об'єктів посягання: у сфері майнових прав, виборчих прав, особистої свободи та недоторканості особи. Відображення справ із частковим задоволенням позовних вимог заявника покликане висвітлити ті вимоги, які Суд визнав недоречними, а відтак, право – непорушеним.

Ключові поняття: права і свободи людини та громадянина, суб'єктивне право, особиста свобода, держава, втручання держави у права людини.

Sydorets Bozhena,

Candidate of Legal Science (Ph.D. in law)
Department of Judiciary, Advocacy and Prosecutor's office
Lviv University of Business and Law
e-mail: sydorets88@meta.ua
ORCIDID:0000-0002-0227-481X

TRENDS OF ECtHR ENFORCEMENT ACTIVITIES IN THE FIELD OF THE STATE INTERFERENCE IN HUMAN RIGHTS (THE EXAMPLES OF THE DECISIONS WITH PARTIAL SATISFACTION OF CLAIMS)

Abstract. The article attempts to join the analysis of the main current trends of the ECtHR law enforcement practice in the field of lawfulness of the state interference in human rights. To maximize the representativeness of intelligence, litigation is based on various patrimonial objects of encroachment: in the field of property rights, suffrage and personal freedom and inviolability of the individual.

The discription of cases with partial satisfaction of the applicant's claims is intended to highlight those claims which the Court has found to be inappropriate and, consequently, to the right undisturbed.

Therefore, we can conclude that the inherently arbitrary treatment by the state and its organs undergo human freedom in its physical (e.g., person) and spiritual (eg. freedom of thought) dimensions. The rules, declaring and proclaiming these rights as enshrined in the Constitution of Ukraine (article 29, 30, 34, 35), and in the articles of international instruments, including the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms (articles 5, 9–11). Thus, it is important in the context of our theme to conclude that one of the patterns of the state intervention in human rights is interference in the sphere of personal rights – the rights of each, often referred to as civil, not directly connected with belonging to nationality of the state, not derived from it, and is innate and innate to every human being regardless of nationality. In our opinion, this phenomenon forms the concept of «regularity of the legitimacy of state intervention in the rights of man».

Key concepts: human rights and freedoms, subjective law, personal freedom, the state, state interference in human rights.

DOI 10.32518/2617-4162-2020-1-129-132

Вступ

Питання визначення чітких меж правомірності втручання держави у права людини – тема неабиякої актуальності, позаяк вона корелює із

проблематикою глобалізації права, створення єдиного європейського правового простору, поліпшення правозастосовної діяльності всередині держави тощо. Окрім цього, дана про-

блематика має значну праксеологічну цінність, оскільки не є виключно «наукою задля науки», а в будь-який момент здатна відіграти певну роль в житті пересічного громадянина.

Проблематика правомірності втручання держави у права людини ставали предметом дослідження С. Рабіновича, Л. Луць, Р. Топольського, І. Берестовського, М. Хаустової та ін.

Ця наукова праця покликана висвітлити основні закономірності правомірності втручання держави у права людини на прикладі правозастосовної діяльності ЄСПЛ; прослідкувати певну динаміку, що виявляє себе у частково задоволених вимогах позивачів.

1. Формулювання теоретичних аспектів дослідження

Правові спори, в межах яких відповідачем є держава на сьогодні не рідкість. Зважаючи на особливий статус держави як суб'єкта правовідносин, наявність у неї імунітету тощо, ще до другої половини ХХ століття подібної практики не існувало. Проте станом на сьогодні стан речей принципово змінився, і, хоч для притягнення держави до відповідальності існує специфічна процедура, все ж така практика чим дужче популяризується [1, с. 90].

Значний масив справ, в межах яких відповідачем постає держава, стосується перевищення нею своїх повноважень у тій чи іншій формі від імені того чи іншого органу державної влади. Пізнавати такі речі теоретично повчально і необхідно, проте не менш важливо і актуально аналізувати безпосередньо практику Суду на прикладі його рішень.

2. Визначення праксеології питання

2.1. Рішення Європейського суду з прав людини від 02.09.2004 у справі Єманакова проти Росії

Батька заявниці у 1929 р. було репресовано як куркуля, а його майно, зокрема двоповерховий будинок у Оренбурзькій області конфісковано. У 1989 р. батька заявниці реабілітовано помертвено.

Будинок же залишився неушкодженим і один із місцевих коледжів використовує його як гуртожиток. Декілька разів, доки йшло провадження у справі, сім'ї, що жили в будинку, одержували дозвіл на приватизацію своїх квартир. У 1990 р. заявниця разом із сестрою звернулися до місцевого суду із заявою про визнання права власності на будинок.

Судом було відхилено вимогу та дано рекомендацію звернутися до обласного управління фінансів по майнову компенсацію, у якій їй було відмовлено. Розгляд цього питання у судових інстанціях Росії тривав більше десяти років.

Звернувшись до Європейського суду з прав людини заявниця скаржилася перш за все на порушення ст. 1 Конвенції про захист прав та основоположних свобод: «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків має право на розгляд у продовж розумного строку».

Згідно із прецедентною практикою Суду, розумність тривалості судового розгляду потрібно оцінювати у світлі конкретних обставин та у зв'язку із критеріями складності справи [2, с. 5].

Щодо останньої, то суд зауважив, що деякі складнощі пов'язані із подіями 1930-х років, разом із тим, зважаючи на скромні розміри оспорюваного майна, обмежену кількість документів у матеріалах справи, а також, відсутність свідків, яких можна було б заслухати. Зважаючи на вищесказане, а також, з особистих обставин заявниці та надзвичайної важливості для неї питання, Суд вважав, що провадження не відбулося упродовж «розумного строку». Так, відбулося порушення пункту ст. 1 Конвенції.

Заявниця також скаржилася на відсутність у неї ефективних засобів правового захисту у зв'язку із тривалістю провадження. Вона стверджувала, що у неї не було ефективних засобів правового захисту зв'язку з тривалістю судового розгляду, наголошуючи, що низка її запитів до різноманітних судових та адміністративних органів у зв'язку з відсутністю інформації про її справу залишилися без конкретних відповідей.

Суд розглянув скаргу за ст. 13 Конвенції про захист прав та основоположних свобод: «Кожен, чий права і свободи, викладені у Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органів, навіть, якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи», та вказав на порушення зазначеної статті.

Заявниця вимагала компенсації матеріальної шкоди, пов'язаної із батьковим будинком у розмірі двадцяти п'яти з половиною тисяч євро, а також, сто тисяч євро за компенсацію моральної шкоди.

Щодо матеріальної шкоди, судом було виправдано вимоги заявниці щодо матеріальної шкоди, в той час як вимоги щодо моральної – визнано надмірними та необґрунтованими. Керуючись принципом справедливості, Суд присудив заявниці одну тисячу євро на моральну шкоду [3, с. 500].

2.2. Рішення Європейського суду з прав людини від 01.06.2004 у справі Азіз проти Кіпру

Заявник народився та проживає в Нікосії. У 2001 р. він звернувся до міністра внутрішніх

справ із клопотанням про внесення його до списків виборців для участі в парламентських виборах. Міністерство внутрішніх справ відмовило у внесенні до списку, мотивуючи тим, фактом, що члени турецької-кіпріотської громади не можуть бути у списку виборців, до якого внесені греки-кіпріоти. Заявник безрезультатно оскаржував це рішення у Верховному суді.

Звернувшись до Європейського суду з прав людини, І. Азіз скаржився на позбавлення його можливості здійснити своє виборче право в парламентських виборах, що суперечить Конституції, яка гарантує кожному право на участь у виборах.

Він заявляв, що діяльність Палати турецької громади було припинено у 1963 р., а Верховний суд, попри те, поставився до нього як до члена громади, хоча на вільній, контрольованій урядом території цієї громади більше не існує. Така постановка питання є порушенням ст. 14 Конвенції про захист прав та основоположних свобод: «Здійснення прав і свобод, викладених у конвенції гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану або інших обставин».

Згідно із практикою Європейського суду з прав людини для цілей ст. 14 Конвенції відмінність у поводженні є дискримінаційною, якщо вона «не має об'єктивних і розумних підстав», тобто якщо вона не здійснюється з «легітимною метою», а бо якщо не існує «розумної пропорційності» між застосованими засобами та метою, яку належить реалізувати. Рішенням у справі заявника Верховний суд постановив, що ст. 63 Конституції Кіпру не забезпечує участі членів турецько-кіпріотської громади, які проживають у контрольованій Урядом частині Кіпру, в голосуванні під час парламентських виборів і підтвердив, що не може втручатися на підставі закону необхідності, щоб заповнювати відповідні прогалини у законодавстві.

Разом із тим, Суд зауважив, що заявник, що проживає на контрольованій Урядом території Кіпру, був повністю позбавлений будь-якої можливості виразити свою думку під час виборів членів Палати представників країни, громадянином якої він є і завжди у ній проживав [4, с. 460].

2.3. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.2003 у справі Ракевич проти Росії

Заявницю-громадянку Росії, Т. Ракевич, у вересні 1999 р. було примусово поміщено в психіатричну лікарню м. Єкатеринбурга з діагнозом параноїдальна шизофренія. Виклик швидкої допомоги був здійснений подругою у

якої ночувала заявниця, що за її словами, вела себе неадекватно плакала, читаючи Біблію, кликала маму, що проживає у Казахстані тощо. Через три дні місцевим судом було винесено рішення про примусове взяття заявниці під варту.

Весь час перебування в лікарні, заявниця стверджувала, що її взяття під варту ініційовано її подругою членом релігійної секти.

Заявницею було подано апеляцію на рішення суду, яке було відхилено вищою інстанцією, проте, необхідність подальшого перебування під вартою судом була відхилена, мотивуючи достатнім для лікування періодом, наявністю малолітньої дитини тощо.

Звернувшись до Європейського суду з прав людини заявниця вказувала на порушення ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод: «Кожен має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше як в ситуаціях та порядку встановленому законом».

Заявниця не відносить себе до пункту відносно «взяття під варту душевнохворих», оскільки в неї не було історії цієї хвороби, а свій вільний час вона займалася екстремальним видом спорту, несумісним із психічними розладами. Поведінку ж, на зразок, плачу над Біблією, не можна віднести до душевної хвороби, а скоріше, до такої, що не сумісна із загально прийнятими нормами. Небезпеки ж такої поведінки для заявниці, чи інших осіб була відсутня.

Відтак, заявниця вимагала десять тисяч євро за моральну шкоду та три тисячі євро за витрати пов'язані із судом.

Судом було прийнято рішення про порушення ст. 5 Конвенції та про виплату трьох тисяч євро компенсації за моральну шкоду. Решту вимог було відхилено [4, с. 497].

Так, промоніторивши практику Європейського суду з прав людини у справах, що стосуються втручання держави у сферу прав громадян, можна стверджувати про наявність певних закономірностей у цій сфері.

Перш за все, як показує практика, найбільш поширеним із видів втручання держави у сферу прав людини є втручання у сферу права на свободу та особисту недоторканість, а також, права на свободу думки, релігійних поглядів, вільного їх виразу та відстоювання (останнє охоплює і право мирних зібрань).

Висновки

Відтак, можемо констатувати, що за своєю суттю свавільного поводження з боку держави та її органів зазнає людська свобода у її фізичному (наприклад, недоторканість) та духовному (наприклад, вільнодумство) вимірах.

Норми, що декларують та проголошують ці права закріплені і у Конституції України (ст. 29, 30, 34, 35), і в статтях міжнародних документів, зокрема в Конвенції про захист прав та основоположних свобод (ст. 5, 9–11).

Так, можна зробити висновок, що однією із закономірностей втручання держави у права людини є втручання у сферу особистих прав – прав кожного, що часто іменуються громадянськими, хоча не безпосередньо пов'язані з приналежністю до громадянства держави, не впливають з нього, а є природженими і невід'ємними для кожної людини незалежно від її громадянства, статі, віку, раси, етнічної або релігійної приналежності [5, с. 10].

Саме ця група прав, а не скажімо, соціальні, чи фізичні, потерпає від найчисленнішого втручання з боку держави, не завжди правомірного.

Варто сконцентрувати окрему увагу на тому, що Європейський суд з прав людини здебільшого визнає факт втручання, обґрунтований у поданні заявника. В низці випадків скарга заявника може носити дещо перебіль-

шений характер (про що свідчить задоволення вимог та призначення компенсації у розмірі меншому, аніж вимагав того заявник), попри те, сам факт втручання безумовно визнається. І це при тому, що з подібними скаргами до Європейського суду з прав людини в нашій державі звертається не більше двох відсотків громадян, чиї права було порушено.

З огляду на це, неодмінно варто проаналізувати, основні критерії за якими факт втручання держави у права людини можна визнати правомірним.

Як свідчить практика рішень Європейського суду з прав людини, нормативною основою якої є Конвенція про захист прав та основоположних свобод, існують обставини правомірності, а також цілі правомірності.

Інакше кажучи, це взаємодія місця, часу, причини, способів та засобів дії, а також кінцевого результату, на які спрямований процес. Це явище, на нашу думку, і формує поняття «закономірність правомірності втручання держави у права людини».

Список використаних джерел

1. Берестовський І. В. Права людини як відкрита система: теоретико-методологічний аспект. *Держава та регіони*. Серія: Право. Запоріжжя, 2011. № 1. С. 88–94.
2. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 18 с.
3. Європейський суд з прав людини. Вибрані рішення європейського суду з прав людини. у 2-х т. К. : 2008. Т. 2. 541 с.
4. Європейський суд з прав людини. Вибрані рішення європейського суду з прав людини у 2-х т. К. : 2008. Т. 1. 548 с.
5. Сидорець Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. 20 с.

Referance

1. Berestovskyi, I. V. (2011). Prava lyudyny yak vidkryta systema: teoretyko-metodolohichnyy aspekt [Humans rights as an open system theoretical and methodological research] *Derzhava ta rehiony*. Seriya: Pravo, 1, 88–94 [In Ukr.].
2. Khaustova M. H. (2005). Natsionalna pravova systema za umov rozbudovy pravovoyi demokratychnoyi derzhavnosti v Ukrayini [National legal system in the context of legal and democratical building process] : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Natsionalna yurydychna akademiya Ukrayiny im. Yaroslava Mudroho, 18 [In Ukr.].
3. Yevropeyskyu sud z prav lyudyny (2008). Vybrani rishennya yevropeyskoho sudu z pravlyudyny u 2-kh tomakh [Chosen decisions of the UCoHR in the two volums], 2, 541 [In Ukr.].
4. Yevropeyskyu sud z prav lyudyny (2008). Vybrani rishennya yevropeyskoho sudu z pravlyudyny u 2-kh tomakh [Chosen decisions of the UCoHR in the two volums], 1, 548 [In Ukr.].
5. Sydorets, B. V. (2015). Pravomirnist vtruchannya derzhavy u prava lyudyny v Ukrayini [The legitimacy of the state intervention in to the human rights in Ukraine] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk zi specialnosti 12.00.01 – teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh ta pravovykh uchen. Natsionalny universytet «Lvivska politekhnik», 20 [In Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 03.01.2020
прийнята до друку 21.01.2020

The article: is received 03.01.2020
is accepted 21.01.2020